

Вайсковая гісторыя Вялікага Княства Літоўскага

ВІКТАР ЯКУБАЎ

Забеспячэнне войска Вялікага Княства Літоўскага падчас вайны ў Інфлянтах 1600—1611 гг.

Забеспячэнне войска заўсёды з'яўлялася адной з найважнейшых частак унутранай і знешній палітыкі любой дзяржавы, у тым ліку Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў і Вялікага Княства Літоўскага як яе часткі. У той жа час ваенныя гісторыкі традыцыйна надавалі асноўную ўвагу пытанням біяграфій военачальнікаў, узбраення, тактыкі, стратэгіі войска Рэчы Паспалітай¹, канкрэтныя ж крокі, скіраваныя на забеспячэнне жаўнераў штодзённым харчаваннем, амуніцыяй і заробкам, зaimалі на старонках іх даследаванняў толькі маргінальнае месца.

Войны, якія Вялікае Княства Літоўске і Польскае Каралеўства вялі ў пачатку XVII ст. супраць Швецыі і Маскоўскай дзяржавы, фактычна былі калапніяльнымі і развівалі геапалітычны поспех, дасягнуты перад гэтым на Балтыцы Стэфанам Баторыем. Спраба магнатэրі Рэчы Паспалітай пры Жыгімонту III Вазе зрабіць з Балтыйскага мора сваё «ўнутранае возера» шляхам заключэння дынастычнай уніі Польшчы, ВКЛ і Швецыі прывяла да шэрагу канфліктаў і стварэння ёўрапейскіх палітычных блокаў — каталіцкага (Габсбургі і Рэч Паспалітая) і пратэстанцкага (Нідэрланды, Швецыя, Англія)². Дынастычнае сутыкненне 1598 г. паміж Жыгімонтам Вазам і Карлам Сундэрманландскім на тэрыторыі Шведскага Каралеўства было ўспрыніята вальным соймам Рэчы Паспалітай як асабістая вайна манарха, а не ўсёй краіны. Ня-

Віктар Якубаў — гісторык, старшы выкладчык Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Даследуе пытанні знешні- і ўнутрыпалітычнага жыцця ВКЛ і Інфлянтаў канца XVI — пачатку XVII ст. Скончыў аспірантуру Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Аўтар больш за 30 навуковых публікаций.

гледзячы на гэта, пад абяцанне караля далучыць да Рэчы Паспалітай Эстляндью скарбы ВКЛ і Кароны выдатковалі на гэтыя патрэбы 500 000 злотых³, а на службу былі нанятыя венгры, немцы і добраахвотнікі з Рэчы Паспалітай. Кароль у 1598 г. прайграў свайму суперніку, пасля чаго той перанёс баявы дзеянні з уласных земляў Швецыі на тэрыторыю Інфлянтаў. Вайна ў Інфлянтах у 1600—1611 гг. вялася ў асноўным сродкамі і сіламі ВКЛ. Жыгімонт Ваза і частка палітычнай эліты працягвалі лічыць вайну са Швецыяй дынастычнай, да таго ж адсутнасць непасрэднага ўварвання ворага на тэрыторыю ВКЛ і Польшчы не дазваляла выкарыстаць механізмы земскай мабілізацыі. Войска, якое служыла ў Інфлянтах, павінна было забяспечвацца як валанцёрскае («на ласку гаспадара») ці наёмнае.

Юрыдычна служба роты пачыналася з моманту попісу ў польнага пісара і цягнулася «на 2 кварталы, альбо пакуль будзе патрэба». Перад гэтым ротмістр атрымліваў прыпаведныя лісты, вербаваў таварышаў і простых жаўнероў (паходкаў), а пасля рота ішла на месца попісу ці ў вайсковы лагер да гетмана. У прыпаведных лістах, якія выдаваліся вялікакняжацкай канцылярыяй ад імя манарха і замацоўваліся вялікай (для шляхецкай конніцы) ці малой (для пяхоты) пячаткай ВКЛ, адзначаліся колькасць і ўзбраенне жаўнераў, а таксама абавязальніцтвы дзяржаўнага скарбу па аплаце і забеспячэнні іх службы⁴. Звычайна ротмістры папярэдне атрымлівалі са скарбу ВКЛ аванс заробкаў, тканіну на форму і цяжкую агністрэльную зброю (гарматы, гакаўніцы, «порахі»)⁵.

Згодна з тагачаснымі юрыдычнымі нормамі, іншых варыянтаў забеспячэння войска, акрамя дзяржаўных паставак або асабістага набыцця патрэбных рэчай, не існавала. Карабеўскі і вялікакняскі скарб (якія пры Жыгімонту Вазу выразна падзяляліся) мусілі паставіць харчаванне і ўзнагароджваць ваюроў за службу

¹ Вохан Ю. М. Вайсковая справа ў Вялікім княстве Літоўскім у другой палове XIV — канцы XVI ст. Мінск, 2008; Сагановіч Г. М. Войска Вялікага княства Літоўскага ў XVI—XVII стст. Мінск, 1994; Filipczak-Kocur A. Skarb Litewski za pierwszych dwu Wazów 1587—1648. Wrocław, 1994; Herbst S. Wojna inflancka 1600—1602. Zabrze, 2006; Kukiel M. Zagadka «Artykułów wojennych» 1609 r. a wojskowe prawo Wielkiego Księstwa Litewskiego // Ateneum Wileńskie. R. IX. Wilno, 1933—1934. S. 202—225; Kukiel M. Zarys historii wojskowości w Polsce. Kraków, 1929; Wimmer J. Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII w. // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. T. XIV. Warszawa, 1968. Cz. 1. S. 4—91; Wisner H. Rzeczpospolita Wazów. T. II: Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego — dyplomacja — varia. Warszawa, 2004.

² Падрабязней гл.: Якубаў В. У. Знешняя палітыка Рэчы Паспалітай адносна Ганзы, Нідэрландоў, Англіі і Шатландыі ў 1597—1609 гг. // Европа: актуальные проблемы этнокультуры: материалы II междунар. науч.-теорет. конф., г. Минск, 25 апреля 2008 / Редкол.: В. В. Тугай [и др.]. Мінск, 2008. С. 60—63.

³ Rzońca J. Sejmy 1597 i 1598 roku wobec spraw szwedzkich Zygmunta III Wazy // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu. T. XXVI. 1988. S. 189.

⁴ Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (ОР РНБ). Ф. 971 (Собрание автографов П. П. Дубровского), оп. 2, авт. 63/1, л. 2 (припаведны ліст К. Радзівіла на 100 чалавек пяхоты, дадзены ў Варшаве ў жніўні 1600 г.).

⁵ Тамсама. Авт. 321/1, арк. 72 (спіс атрымаўшых гроши на службу ў Інфлянтах, складзены для Крыштафа Радзівіла польным пісарам ВКЛ Юрыем Зяновічам, жнівень 1600 г.).

маёmacцю і грашым: заробкамі (заслужаным), прэміямі за выйграныя бітвы («дароўным») і штогадовымі пенсіямі для ветэранаў (юргельдам). Дароўныя і юргельды прызначаліся карапам з прыбыткаў скарбу паводле прадстаўлення гетмана. Рабаўніцтва жаўнерамі мірнага насельніцтва паводле закону мусіла «карацца горлам». Як злачынства карапіся захоп ежы, тавараў, кватэр, дрэва, вылаў рыбы і спусканне сажалак, якія належалі прыватным асобам⁶. Ужо 26 ліпеня 1600 г. кароль, рэагуючы на паводзіны вайскоўцаў (асабліва татараў і казакоў), якія накіроўваліся ў Інфлянты, выдаў адмысловы ўніверсал, у якім загадвалася, каб усе вайскоўцы, якія будуць перамяшчацца праз тэрыторыю ВКЛ, не займаліся рабаваннем насельніцтва і забяспечвалі сябе, толькі купляючы ўсё неабходнае ў цывільных жыхароў. Тэкст універсалу быў накіраваны ў ваяводствы, замкі, гарады, намесніцтвы ВКЛ, а там быў «прыбіты ў звыклых месцах» для інфармавання тых, каму ён быў адрасаваны⁷. Шырокое агучванне карапалеўскага ўніверсалу павінна было не толькі паўплываць на вайскоўцаў, але і стварыць аснову для пэўнай прававой абароненасці насельніцтва ВКЛ. Аднак выпадкі рабаўніцтва працягваліся⁸, а падчас рокашу 1606—1608 гг. і вайны з Маскоўскай дзяржавай 1609—1618 гг. марадзёрства набыло ўжо такія памеры, што ў прыпаведныя лісты былі вымушаныя ўпісваць пакаранні за рабаванні, дадаючы да смяротнай кары яшчэ «страту маёmacці і грамадзянства»⁹.

Традыцыйна заробкам жаўнеры не толькі ўзнагароджваліся за службу, але ён павінен быў ісці на набыццё імі харчавання і віраткі ў насельніцтва, ремонт узбраення і рыштунку падчас ваенных кампаній і перапынкаў у іх. «Заслужанае» выплачвалася за квартал («чвэрць») года грашым ці таварам. Так, у 1604 г. частка заробку менскім канфедэратаам была выдадзена тканінай у трубках¹⁰, а ротмістру віленскага замка Касперу Сляшынскому ў 1604 г. 280 літоўскіх коп запазычанаасці па заробку выплацілі кожухамі, закупленымі для войска ў Інфлянтах. Звычайна пры разліках улады імкнуліся ашчадзіць сродкі, таму згаданыя вышэй трубкі тканіны канфедэратаам былі залічаныя ў заробак па цане на злоты даражэй, чым яны былі закупленыя — па 20 злотых замест 19, а кожухі на момант разліку былі ўжо часткова папсанаваныя¹¹.

⁶ Volumina constitutionum / Wyd. S. Grodziski, W. Uruszcak. T. II. Vol. 2: 1587—1609. Warszawa, 2008. S. 403.

⁷ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). Літоўская Метрыка. Кнігі записаў (КМФ-18). Воп. 1, спр. 290 (універсал ротмістрам і жаўнерам, каб людзям не рабілі шкодаў, выдадзены ў Варшаве 26 ліпеня 1600 г.).

⁸ Тамсама. Спр. 289, арк. 49; Баркулабаўскі летапіс // Летапісы і хронікі Беларусі. Сярэднявечча і раннемадэрны час. [Менск], 2010. С. 396—399.

⁹ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 293, арк. 106 (ліст Жыгімonta Вазы да віленскага татарскага харужага Ібрагіма Ісановіча з Вільні, 18 красавіка 1612 г.).

¹⁰ Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu (BR). Rkps 77, k. 163 (ліст Л. Сапегі да Жыгімonta Вазы з Іказні, 16 верасня 1604 г.); Archiwum domu Sapiechów / Wyd. A. Prochaska. T. 1: Listy z lat 1575—1606. Lwów, 1892. S. 430—431.

¹¹ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 85, арк. 286.

З часоў Стэфана Баторыя «заслужанае» налічвалася з дзяржаўнага скарба на імя ротмістра, адпаведна з колькасцю ў роце «коней». Залічэнне жаўнера войска адбывалася пры наядунасці ў яго пэўнага камплекта ўзбраення (гусарская, рэйтарская, казацкая, татарская, піцігорская, пяхотная). Падчас вайны 1600—1609 гг. стаўкі заробку ў войску ВКЛ выраслі і былі зраўнены з польскімі: гусарамі сталі плащі 18—30 злотых, казакам — 10—20 злотых, піцігорцам — 20—25 злотых, наёмным драбам — 7—10 злотых, выбранцам — 4 злотыя на квартал¹². На набыццё харчавання выдзяляліся асобныя сумы кухонныя (гусарам — 100 злотых, а пяхоце — 50 злотых на квартал)¹³.

Пра набыццё формы і ўзбраення паводле тагачасных нормаў павінен быў клапаціца сам жаўнер. Праверка зброі і рыштунку праводзілася падчас попісаў і пры найме на службу. Кепска ўзброеныя ці слаба забяспечаныя валанцёры маглі быць не залічаныя ў роту. Шляхецкая кавалерия апраналаася адпаведна са сваімі фінансавымі магчымасцямі, статусам і тыпам узбраення сваёй харугвы. Працяглое знаходжанне ў разрабаваных, халодных і далёкіх радзімы Інфлянтах рабіла пытанне вопраткі вельмі важным. Вольнанаёмная пяхота і выбранцы павінны былі з'яўляцца на службу ў форме тых колераў, якія вызначаліся ротмістрам, і гэтая форма мусіла быць прыдатная да выканання як мінімум квартал. Часта сяляне-рэкруты ці засцянковая шляхты дзеля меркаванняў эканоміі не бралі з сабой на службу ні належнай зброі, і вopраткі і насілі што мелі, спасылаючыся на беднасць. Калі ў дзяржаўным скарбе хапала сродкаў, то форма дзяржаўной пяхоты мела шэра-блакітныя ці сінія колер і шылася з тканіны розных гатункоў. Паны, паветы і гарады імкнуліся апранаць сваіх драбаў, пахолкоў і гайдукоў у гербавыя колеры. Таму войска асабліва ў абозе, часта выглядала вельмі стракатым. Каптаны, кажухі і штаны адрозніваліся паміж сабой даўжынёй, колерамі і пакроем. На нагах насіліся панchoхі і скуранныя боты.

Паўночную і Усходнюю Еўропу ў 1600—1603 г. спасціглі катастрофічныя неўраджаі, голад і эпідэміі. Бакі, якія ваявалі паміж сабой у Інфлянтах, сутыкнуліся з реальнай адсутнасцю гропай і прадуктаў харчавання, а таксама са спекуляцыяй. Адзначым, што на рыжскім рынку ў 1590 г. бочка¹⁴ жыта каштавала 1 злоты¹⁵. Пры закупцы яго войскам у насельніцтва па вызначанай

¹² Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD). Akta Skarbowych Komisji (ASK). Dz. II, sygn. 37, k. 100—316 (рэєстр выплаты з Кароннага скарубы войску ў Інфлянтах, 1601—1609 гг.).

¹³ ОР РНБ. Ф. 971, оп. 2, авт. 63/2, л. 1—12 (прыпаведныя лісты на збор гусарскіх, казацкіх, пяхотных ротаў, выдадзеныя 30 сакавіка 1600 г. у Варшаве, 17 студзеня 1601 г. у Радошышах, 28 красавіка 1601 г. у Варшаве).

¹⁴ Асноўныя меры вагаў і даўжыні ў ВКЛ. Для сыпкіх рэчываў: 1 лашт = 8 віленскіх бочак = 32 чверці (карцы) = 64 асъмін = 128 шаснастак = 576 вялікія гарцы = 1152 малыя гарцы = 3253,6 літры; рыжскі пур = 21 гарцам. Для вадкасцяў: бочка мёду каля 48 літраў, бочка піва ад 130 да 160 літраў, бочка віна — 130—160 літраў. Для мяса і сала: полць (полец, палец) — палова свіной туши. Для даўжыні: локаць — 54,96 см, постаў = 27—62 локця.

¹⁵ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 577, арк. 1—3.

дзяржаўнай стаўцы яна павінна была каштаваць ад 16 да 20 грошаў¹⁶, але летам 1604 г. у Дэрпце за бочку збожжа даводзілася плаціць 9 злотых¹⁷.

У выніку рацыён, які дзяржава забяспечвала войску ў полі і ў гарнізонах у 1604 г., у параўнанні з 1600—1602 гг. зменшыўся. За гэты год па Інфлянтах было развезена: 1036 пуроў жыта, 187 бочак гароху, 3 бочки бобу, 100 пуроў соладу, 147 пуроў мукі, 254 бочки масла, 82 полці сала, 78 бочак селядцоў, 187 пуроў ячменю, 8 пуроў аўса, 200 штук хлеба, акрамя таго соль, тканіна ў трубках (паставах), сыр, грэчневая крупа¹⁸, пшано, ялавічына, салёнае мясо, сушаныя ляшчы і шчупакі¹⁹.

П'янства ў войску было пад строгай забаронай, але ці з-за частай кепскай якасці або атручанасці вады, ці ў якасці ўзнагароды жаўнеры маглі часам адкрыта ўжываць алкагольныя напоі. Так, рыжскі радца Ежы Бурбах на абарону ад 6-ці шведскіх караблЁў і дэсанта з 400 чалавек, якія спрабавалі захапіць харчаванне ў Лібаве, выдаў 50 лібаўскім мяшчанам і 200 «халопам з бердышамі» пад кіраўніцтвам старасты Грэнбінскага 2 бочки піва за 4 талеры (9 злотых). Сам гетман Ян Карадаль Хадкевіч выдаў 20 верасня 1605 г. 5 бочак піва пахолкам і выбранцам, калі тыя капалі вал і роў вакол палявога лагера²⁰. Адразу ж пасля Кіргольмскай бітвы 28 верасня 1605 г. пяхота атрымала 2 бочки піва за 10 злотых, а параненая — бочку віна за 50 злотых²¹.

Праблемы з пастаўкамі морам стварала шведскае пірацтва, а па сушы — засекі на дарогах і дзеянні нямецка-латышскіх паўстанцікіх атрадаў, да якіх дадаўся масавы крадзеж са складоў. Для абароны ад піратаў выкарыстоўваліся найманыя канвоі з галандскіх, дацкіх ці ганзейскіх ваенных караблЁў²², аднак ім не зайдёды ўдавалася прарваць варожую блакаду. Так, 5 сакавіка 1603 г. шведы перахапілі канвой з Лібавы да Рыгі, выпраўленне якога каштавала Рэчы Паспалітай 400 злотых²³.

Ва ўмовах марской вайны са Швецыяй (1598—1611) даваенны гістарычны максімум экспартных паставак рыжскага порта ў 1596—1600 гг. зменшыўся да гістарычнага мінімуму. Рыга заставалася асноўнай мэтай шведаў і галоўным апорным пунктом войска ВКЛ, але забеспячэнне арміі на тэатры баявых дзеянняў стала ў асноўным ажыццяўляцца праз пастаўкі з ВКЛ, Польшчы і Маскоўскай дзяржавы. Для абароны канвой ў на інфлянцкіх рэках і гасцінцах

¹⁶ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 85, арк. 286; Volumina constitutionum. T. II. Vol. 2. S. 408.

¹⁷ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (BCz). Rkps 99, nr 225 (ліст Яна Карадаль Хадкевіча да Жыгімonta Вазы з Рыгі, 3 чэрвеня 1604 г.).

¹⁸ AGAD. ASK. Dz. II, sygn. 37, k. 230.

¹⁹ Тамсама. K. 241.

²⁰ Тамсама. Sygn. 38, k. 108.

²¹ Тамсама.

²² Wisner H. Wojsko litewskie w XVII wieku // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. T. XX. Warszawa, 1976. Cz. 2. S. 18.

²³ AGAD. ASK. Dz. II, sygn. 37, k. 218.

выкарыстоўваліся гусарскія і казацкія роты, атрады «кнехтаў» і «пахолкаў». Аплата аховы рознілася ў залежнасці ад далечыні паездкі, месца найму і якіх аховы²⁴. Дзесяць пешых ахоўнікаў у Рызе мелі заробак у памеры 3-х злотых, канвой з 23-х гусараў з Рыгі да Дэрпта вясной 1604 г. каштаваў па 8 паставоў сукна на каня²⁵. Увогуле аперацыя па перавозцы харчавання са Шкудаў да Рыгі ў сакавіку 1603 г. абышлася скарбу ў 1000 злотых²⁶.

Асновай вайсковай лагістыкі былі гандлёвыея рачныя магістралі. Для інфлянцкай групоўкі войска ВКЛ у 1600—1609 гг. сплаў стругаў і чоўнаў з Беларусі і Украіны да Рыгі ці Кокенгаўза ажыццяўляўся па Дняпры і Дзвіне, з Польшчы — да Гародні, пасля чаго груз перамяшчаўся па Нёмане, Віліі, Дзісне і Дзвіне²⁷. Забіраць сродкі дастаўкі ў насельніцтва было забаронена, прымушаць іх везці людзей — таксама, паводле закона купец ці селянін мог адмовіцца ад паездкі²⁸. Таму клопатам адміністрацыі было знайсці і наніць на службу ахвотнікаў, а пасля сканцэнтраваць іх для перавозкі масы войска харчавання і амуніцыі. Так, у 1600—1601 гг. стругі, чоўны і плыты з Дзвіны былі сабраныя бліжэй да Дзісны і каля Вільні, а з Нёмана — бліжэй да Гародні Вільні і Коўна.

У порце тавар выгружаўся са стругаў і караблём, фасаваўся ў набытыя на месцы бочки, затым фурманы пад аховай кнехтаў транспартавалі яго да арандаваных гарадскіх складоў (камяніц), а адтуль развозілі гасцінцамі па гарнізонах іншых інфлянцкіх замкаў. Сялян, абавязаных паводле феадальных павіннасцяў ці проста ахвочых да прадастаўлення вазоў, у Інфлянтах падчас вайны знайсці было цяжка. У той жа час, напрыклад, пад 300 полцяў сала патрабавалася 12 фурманак²⁹. Праблема вырашалася шляхам найму фурманак на вазах (фурманка ў Шкудах каштавала 10 злотых, у Рызе — 8 злотых)³⁰.

Вялікую праблему складалі распаўсюджаныя ў той час крадзяжы маёмаў. Пра памеры зладзейства ў правінцыі ў 1602—1604 гг. сведчаць наступныя лічбы: з паставак у Інфлянты з Пруссіі ў Шкудах, Лібаве і Рызе было скрадзено 431 бочка жытнай муکі (з адпраўленых 4800 бочак 400 лаштаў), 230 бочак гароху (з 720 бочак 30 лаштаў), 29 лаштаў ячменю ў соладзе (з 254 пуроў 1 лаштаў), 7 полцяў сала ў Шкудах і 150 у Гданьску (з 1000 высланых). Акрамя таго, з назапашанай на складах муکі было страчана 500 бочак у Шкудах і 250 у Гданьску. Больш таго, у Шкудах скралі яшчэ 1000 пуроў ячменю³¹. Разам

²⁴ AGAD. ASK. Dz. II, sygn. 37, k. 219.

²⁵ Тамсама. К. 228, 219.

²⁶ Тамсама. К. 224.

²⁷ Scriptores Rerum Polonicarum / Wyd. ks. A. Sokołowski. T. VIII. Archiwum domu Radziwiłłów. Kraków, 1885. S. 160.

²⁸ Volumina constitutionum. T. II. Vol. 2. S. 404.

²⁹ AGAD. ASK. Dz. II, sygn. 37, k. 224.

³⁰ Тамсама. К. 228.

³¹ Тамсама. К. 218.

траблемнасцю марскіх паставак гэтая з'ява стала адной з прычынай просьбы Яна Каралі Хадкевіча да каралаля вясной 1604 г. закупіць прадукты харчавання на Русі і сплавіць іх да Рыгі па Дзвіне³², тым больш што яшчэ ў траўні 1601 г. дэлегацыі ад «усяго горада» Полацка і Віцебска даказалі сваю падтрымку вайны ў Інфлянтах, самастойна прапанаваўшы гетману ВКЛ К. Радзівілу службу «значнага палка пяхоты» і абавязаўшыся пры гэтым падвезці з Полацка і Дзісны штурмавую артылерыю, а таксама неабходнае ўсяму войску ВКЛ харчаванне³³.

Страты, панесенны ўдзельнікамі войска ВКЛ падчас баёў, мусілі кампенсація з дзяржаўнага скарбу, прытым рабілася гэта ў дачыненні не толькі да шляхты, але і да «паспольства». Як самім удзельнікам баёў, так і іх сем'ям выплачваліся пэўныя сумы і надавалася маёмасць за смерць мужа³⁴, атрыманыя на вайне калецтвы ці раненні³⁵. Акрамя таго, вершнікам і фурманамі пакрываўся кошт забітых і здохлых коней — па 2 золотых за галаву, а ў жніўні 1605 г. маскоўскім купцам гетман даў 5 золотых за 3 пашкоджаныя шведамі струп³⁶. Паходкі, гайдукі і казакі, якія ахоўвалі тавар і ўдзельнічалі ў бітвах, тым больш параненыя, атрымлівалі аплаchanага лекара (цырульніка) і маглі атрымліць вольную ад свайго пана ці гетмана, забітых ж хаваліся за кошт скарбу³⁷.

На час перапынкаў у баявых дзеяннях, часцей за ўсё на восеньска-зімовы перыяд, жаўнеры накіроўваліся на зімовыя кватэры, пра забеспячэнне якіх зноў такі павінна была клапаціцца дзяржава. Існавалі адмысловыя вёскі — «стани», абавязкам жыхароў якіх было забеспячэнне вайскоўцамі пастою. Падатак на гэтыя патрэбы называўся «стацыя», ён выводзіў свой пачатак з традыцыйных натуральных збораў падчас наведвання мясцовасці князем (палюддя) і амаль знік у пачатку XVI ст.³⁸, але ў XVII ст. адрадзіўся. Зімой 1605 г. на патрэбы інфлянцкага войска ў Полацкім ваяводстве (рота польнага пісара ВКЛ Т. Ляцкага і наваградскага татарскага харужага Мехмета-мурзы) ён звозіўся «да Дзвіны»³⁹, відаць, на традыцыйныя месцы. «Стацыя» павінна

³² ВСZ. Rkps 99, nr 213 (ліст Яна Каралі Хадкевіча да Жыгімonta Вазы з Рыгі, 10 красавіка 1604 г.).

³³ AGAD. Archiwum Radziwiłłów (AR). Dz. IV, sygn. 294, k. 34 (ліст Крыштафа Радзівіла да Януша Радзівіла з Рокішак, 20 траўня 1601 г.).

³⁴ НГАБ. КМФ-18. Воп.1, спр. 86, арк. 755 (прывілей удаве па забітым на інфлянцкім замку ротмістру Яраслу Ждановічу, пані (Дароце) Ждановіч на 100 золотых юргельду штогод, дадзены ў Варшаве 25 лютага 1609 г.).

³⁵ Тамсама. Спр. 85, арк. 422 (прывілей Яну Пятру Сапегу на Усвяцкае стараства, дадзены ў Варшаве 10 сакавіка 1606 г.), 452 (прывілей Станіславу Хішчанеўскаму (які быў у бія паранены і скалечаны) на пажыццёвы юргельд памерам 200 золотых у год, дадзены ў Вісліцы 20 верасня 1606 г.).

³⁶ AGAD. ASK. Dz. II, sygn. 38, k. 105.

³⁷ Тамсама. K. 108.

³⁸ Станиця // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. Т. 2. Мінск, 2005. С. 636.

³⁹ BR. Rkps 34, k. 143 (ліст Я. К. Хадкевіча да полацкіх абывацеляў з Інфлянтаў, з-пад Гіберполя, 14 каstryчніка 1605 г.).

была збірацца ў памерах, параўнальных з традыцыйнымі зборамі XV ст.: валокі бочка аўса, карэц жыта, карэц ячменя, з 10-ці валок — бочка гароху і бочка пшаніцы, полць сала, з 30-ці валок — адна цялушка (ялавіца). Масла, сыр і іншыя прысмакі былі аддадзеныя «на ласку панам-брацям»⁴⁰.

Гетман павінен быў пісьмова дазволіць ад'езд роты з лагера, пасля чаго вызначаў ёй каралеўшчыну для пастою. Часам на гэтай глебе ўзнікалі канфлікты. Так, Ян Пётр Сапега, герой бітвы пад Кірхгольмам, быў неўзабаве прызначаны намеснікам Я. К. Хадкевіча на час ад'езду таго з Інфлянтаў, але з-за немагчымасці пракарміць жаўнеру ўжо вымушаны без згоды на гэта гетмана распусціць сваю роту па дамах і неўзабаве стаць адным з берасцейскіх канфедэратаў, мусіўшы даказваць камісарам і гетману законнасць сваіх дзеянняў. Гэта стала адной з прычын зацягвання разлікаў з усёй канфедэрацияй аж да 1613 г. На месцах пастою ротмістр размяркоўваў хаты паміж таварышамі і пахолкамі. Заніцце чужых месцаў, разбор платоў ці будаўнічага дрэва на дровы караліся як зладзейства. Харчаванне, ацяпленне і забеспечэнне пастаяльцаў фармальна павінны былі аплачваць сялянам самі жаўнеры па бігучых рынковых цэнах⁴¹, але часцей за ўсё гэтыя выдаткі ўскладаліся на плечы старастаў-трымальнікаў эканоміі (Сапегаў, Хадкевічаў, Радзівілаў і інш.).

У сітуацыі голаду і нівыплаты заробкаў ужо ў 1601—1602 гг. пачалося дэзерцістра і рабаванне насельніцтва, прытым на тэрыторыі не толькі Інфлянтаў, але і ВКЛ, асабліва з боку запарожскіх казакоў і польскіх аддзелаў⁴². Яны катаўвалі і жыўцом палілі спачатку інфлянцкіх сялян, а затым і беларускіх мяшчан, каб даведацца, дзе тыя хавалі ежу і вонратку. Сітуацыя з масавым самавольствам выходзіла з-пад кантролю ўладаў, войска было на мяжы бунту. Так, напрыклад, гарнізон горада Ракібор паспрабаваў выйсці з яго ў поўным складзе з харугвай, і толькі тое, што кашталян своечасова паспей зачыніць гарадскую браму, выратавала сітуацыю⁴³. Для ротаў ВКЛ, якія працягвалі служыць у «выгаладжаным краі»⁴⁴, сітуацыя выглядала тым больш несправядлівай, бо заробак гусара, паводле прыпаведных лістоў ВКЛ, у 1601 г. складаў 18 злотых.

⁴⁰ BR. Rkps 34, k. 144 (ліст Я. К. Хадкевіча да Льва Сапегі з Беражонаў з інструкцыяй, «паводле якога панове таварышы маёй роты ў забіранні «стацыі» ў тых маіх міласцяў паноў і браціяў маюшы сябе паводзіць», 7 лістапада 1605 г.).

⁴¹ Volumina constitutionum. T. II. Vol. 2. S. 403—404.

⁴² Летопись Ниенштедта // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Т. IV. Рига, 1883. С. 111. Больш падрабязна гл. таксама: Якубаў В. У. Першыя канфедэрцыі войска Вялікага княства Літоўскага і іх уплыў на сітуацыю ў Вялікім княстве Літоўскім у 1604—1608 гадах // Веснік Полацкага дзіржжаўнага ўніверсітэта. Серыя А. Гуманітарныя науки. 2008. № 7. С. 34—44; Якубаў В. У. «Жаўнерскае свавольства» на тэрыторыі ВКЛ у 1600—1604 гг. // Беларускі гісторычны часопіс. 2011. № 1. С. 9—14.

⁴³ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. Rkps 293, nr 122 (ліст Я. К. Хадкевіча да Жыгімонта III Вазы з-пад Дэрпта, 28 студзеня 1603 г.).

⁴⁴ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 288 (пратэстанцыя паслоў ВКЛ супраць пастановы кракаўскага суда, 6 сакавіка 1603 г.).

Кароны — 20 злотых⁴⁵. Роты ВКЛ запатрабавалі, каб ім павысілі заробак да вроўню польскага. У выніку заробкі польскім і літоўскім ротмістрам 30 траўня 1601 г. былі зраўнаныя⁴⁶

Перад сваім ад'ездам з Інфлянтаў у 1602 г. каронны канцлер Ян Замойскі забяццаў тым жаўнерам, якія заставаліся на вайне, павысіць заробкі, у тым ліку сарарам за службу з 20 да 30 злотых на кана. У канцы лютага 1603 г. у вайсковым лагеры пад Дэрптом жаўнеры самавольна «учынілі сход» і запатрабавалі павышэння аплаты сваіх паслуг адпаведна з абязцаннямі польскага канцлера⁴⁷. Да таго, каб сутшыць хваляванні сярод жаўнераў, Я. К. Хадкевічу давялося забяццаць павысіць стаўкі, у тым ліку таварышам ротаў ВКЛ, пасля вызвялення Дэрпта⁴⁸. Дэрпт здаўся 16 красавіка 1603 г., і толькі перадача жаўнерам па ўладанне дамоў дэрпцікіх «здраднікаў» ды выплата часткі запазычанасці па заробках дазволіла ўладам вярнуць кантроль над войскам і не дапусціць ад'езду кавалерыі з тэатра ваеных дзеянняў да лета 1604 г.

Паколькі каралеўскі і вялікакняскі скарбы былі пустыя, а праблемы з выплатай заробкаў сталі хранічнымі, жаўнеры дабіваліся разліку, утвараючы вайсковыя канфедэрацыі ўжо на тэрыторыі каралеўскіх эканомій ВКЛ (Менскую 1604 г., Берасцейскую і дзве Гарадзенскія 1605—1610 гг.). Войскі, якія знаходзіліся на службе ў 1602—1609 гг., часцей атрымлівалі не кухонныя гроши і заробак наяўнымі, а скарбовыя распіскі («фанты»), харчаванне і тканіну па пашыцце формы.

Калі вальны сойм нават і ўхваляў падаткі, то ў гэты перыяд іх не хапала для пакрыцця выдаткаў на павялічаныя заробкі, да таго ж трэба было чакаць, пакуль гроши прыйдуць у скarb. Звычайна гэта адбывалася да 11 лістапада (дня св. Марціна) ці да 24 чэрвеня (дня св. Яна)⁴⁹. З-за маравых пошасцяў, неўраджаяў і падзеяў рокашу 1606—1608 гг. узникалі цяжкасці са зборам падаткаў. Так, у 1603 г. на каморах Наваградка мыта не бралі 18 тыдняў, Польска, Віцебска і Дзісны — 17 тыдняў⁵⁰. Летам 1606 г. з-за рамонту шлюзаў пад Каралеўцом не было сплаву па Нёмане⁵¹, а Дзвінскі гандлёвы шлях і Рыга былі пад паставанай шведской пагрозай, што пазбаўляла вялікакняскі скарб мытных прыбыткаў. Таму на разліку з войскам наяўныя гроши ў 1600—1609 гг. ураднікі ВКЛ бралі ў магнатаў і трывалынікаў вялікакняскіх стало-

⁴⁵ ОР РНБ. Ф. 971, оп. 2, авт. 63/2, л. 1—12 (прыпаведныя лісты на збор гусарскіх, казацкіх, пяхотных ротаў, выдадзеныя 30 сакавіка 1600 г. у Варшаве, 17 студзеня 1601 г. у Радошыцах, 28 красавіка 1601 г. у Варшаве).

⁴⁶ Тамсама. Авт. 321/1, л. 85 (загад Жыгімонта III Вазы Андрэю Завішу аб выраўноўванні заробкаў літоўскіх і польскіх ротмістраў, выдадзены ў Варшаве 30 красавіка 1601 г.).

⁴⁷ BCz. Rkps 99, nr 90 (ліст Я. К. Хадкевіча да Жыгімонта III Вазы з вайсковага лагера, 28 лютага 1603 г.).

⁴⁸ Тамсама. Nr 100—103 (ліст Я. К. Хадкевіча да Жыгімонта III Вазы з Дэрпта, 20 красавіка 1603 г.).

⁴⁹ Volumina constitutionum. T. II. Vol. 2. S. 348.

⁵⁰ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 85, арк. 338 адв.

⁵¹ Акты Віленскай археографіческай комиссіі. Т. VIII: Акты Віленскага гродскога суда. Вільна, 1875. С. 561.

вых эканомій: Гераніма Хадкевіча (Берасцейская), Тэадора Скуміна-Тышкевіча (Гарадзенская), Томаша Варшавіцкага (Кобрынская), Яраша Валовіча (Упіцкая), Льва Сапегі (Магілёўская), а таксама арандатарапы мытаў і чопавага падатку ВКЛ: у 1604 г. Пятра Нонхарда, у 1606—1608 гг. Конрада Брэмера, 1607—1612 г. Льва Сапегі⁵² і іншых. За гэта кароль працягваў ім тэрмін трывалення арэнды старастваў і «меў на іх вока» пры прызначэнні на вакантныя пасады. Спрэчкі магнатаў паміж сабой ускладнялі правядзенне баявых аперацый⁵³, аднак пры адсутнасці наяўных грошай у дзяржаўным скарбе менавіта на іх плечы клаліся асноўныя выдаткі на ўтрыманне войска.

Відавочна, што асабістыя інтарэсы магнатаў і шляхты перапляталіся з дзяржаўнымі, і гэта мела як станоўчыя, так і адмоўныя бакі. Так, асноўныя выдаткі на дзяржаўныя патрэбы ВКЛ у Інфлянтах у 1600—1602 гг. панёс Крыштаф Радзівіл Пярун. Жыгімонт Ваза паабязцаў перадаць яму чопавае і воднае мыты ВКЛ за 1600 г. пры той умове, што Радзівіл забяспечыць службу дастатковай колькасці войска ў Інфлянтах. Аднак каралеўскае абязцянне не было выканана, што сведчыла пра крызіс у адносінах гетмана ВКЛ з каралём і праблемы ў скарбовай сістэме ВКЛ, а ўсё разам гэта падрывала давер падданых да караля Жыгімонта Вазы. Напрыканцы жніўня 1602 г. К. Радзівіл дыстанцыяваўся ад вядзення вайны са шведамі. Ён адмовіўся ад выканання каралеўскага загаду выехаць з войскам для абароны Рыгі і будаваць там блокгаўз⁵⁴. У пачатку сакавіка 1603 г. вялікі гетман ВКЛ папрасіў кампенсацыю выдаткі на войска, якое ён прывёў у Інфлянты за свой кошт (288 гусараў, 100 казакоў, 200 чалавек венгерскай пяхоты, 28 чалавек пяхоты, а таксама вайсковы рыштунак) — 14703,22 злотых⁵⁵. Кароль загадаў падскарбію ВКЛ Андрэю Завішу выплаціць дадзеную суму⁵⁶, аднак К. Радзівіл 20 лістапада 1603 г. памёр⁵⁷, так і не дачакаўшыся разліку⁵⁸. У ВКЛ тады лютавала пошасць, таму неўзабаве, у лютым 1604 г. падскарбі ВКЛ таксама ўслед за вялікім гетманам адышоў у іншы свет⁵⁹.

Невыкананне дзяржавай абязвязальніцтваў адносна войска стала прычынай таго, што быўшы ўдзельнікі баявых дзеянняў у атрадах шляхты і паноў сенатараў ВКЛ (разам каля 1000 гусарскіх коней), якія былі пад каманда-

⁵² НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 86, арк. 647.

⁵³ Wisner H. Król i książę. Konflikt między królem Zygmuntem III Wazą i Krzysztofem Radziwiłłem // Rocznik Białostocki. T. XI. Białystok, 1972. S. 53—100.

⁵⁴ AGAD. Archiwum Zamoyskich. Sygn. 147 (ліст К. Радзівіла да Я. Замойскага з Валожына, 21 жніўня 1602 г.).

⁵⁵ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 85, арк. 231 (квіт скарбу ВКЛ на кампенсацыю выдаткаў К. Радзівіла, выдадзены ў Кракаве 9 сакавіка 1603 г.).

⁵⁶ Таксама.

⁵⁷ Kotłubaj E. Galeria Nieświejska portretów Radziwiłłowskich. Wilno, 1857. S. 91

⁵⁸ AGAD. AR. Dz. IV, sygn. 295, k. 26 (ліст К. Радзівіла да Я. Радзівіла з Вільні, 19 чэрвеня 1603 г.).

⁵⁹ Urzędnicy centralni i dostońnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI—XVII w. Spisy / Oprac. H. Łukiewicz, A. Rachuba; pod red. A. Gąsiorowskiego. Kórnik, 1994. S. 252.

ваннем К. Радзівіла ў 1600—1602 гг., склалі аснову Менскай канфедэрацыі ў 1604 г. Удзельнікі канфедэрацыі патрабавалі выплату дароўнага за бітву пад Кокенгаўзам 23 чэрвеня 1601 г. і абяцаную ў прыпаведных лістах аплату за тры кварталы службы. Супадзенне патрабаванняў «Перуна» і канфедэратаў сведчыць пра тое, што разлікаў па запазычанасцях да гэтага часу так і не адбылося, таму кліенты Радзівілаў знаходзіліся ў складзе менскіх канфедэратаў. Такім чынам, праблемы, выкліканыя вайной у Інфлянтах, сталі прычынай для зменаў формаў арганізацыі войска і ўцягвання жаўнераў ВКЛ ва ўнутрыпалітычную барацьбу.

Канфедэрацыя, створаная ў 1604 г. войскам ВКЛ, якое служыла пад камандаваннем К. Радзівіла, была першай у гісторыі Вялікага Княства Літоўскага вайсковай канфедэрацыі. З Інфлянтаў канфедэраты з'ехаліся ў ваколіцы Менска. Атрымаўшы разлік за службу ў Вільні, частка з іх перавербовалася на наступны квартал у Інфлянты, дзе ўдзельнічала ў атрыманні перамогі над шведамі пад Белым Каменем. Больш сродкаў у скарбе, аднак, не было, таму частка войска збунтувалася і да яе далучыўся Аляксандр Юзаф Лісоўскі, у выніку чаго ўтварылася яшчэ адна канфедэрацыя. Праўда, намаганнямі Я. К. Хадкевіча яна раскалолася, пасля чаго частка жаўнераў атрымала дараванне за свае дзеянні і вярнулася пад камандаванне гетмана ВКЛ. Увогуле ж канфедэрацыя восені 1604 г. была ўспрынятая ўладамі як бунт, і дзеля таго А. Ю. Лісоўскага і двух ягоных калег пазбавілі шляхецтва і аб'явілі па-за законам. Згаданыя падзеі паказалі канфедэратам, што ім неабходна трymаць адзінства, а дзяржаве — што належыць больш актыўна ўплываць на сітуацыю. Пасля прыняцця «Вайсковых артыкулаў 1609 г.» любыя аб'яднанні і сходы ў войску без дазволу гетмана павінны былі ацэнівацца як бунт і карацца «горлам». Аднак хранічна запазычанасць скарбу перад жаўнерамі ўсё адно прыводзіла да стварэння канфедэрацыі не толькі ў «інфлянцкім»⁶⁰, але і ў «маскоўскім» войску ВКЛ⁶¹. Пры гэтым да іх далучаліся не толькі ротмістры, але нават і сам гетман, як, напрыклад, да Гарадзенскай канфедэрацыі 1609—1610 гг.⁶²

Практыка канфедэрацыі у першай трэці XVII ст. стала звычайнай формай рэалізацыі правоў шляхты ВКЛ у выпадку яе канфлікту з дзяржаўнай адміністрацыяй. Да моманту разлікаў, якія праводзіліся спецыяльна прызначанымі камісарамі, канфедэраты займалі вёскі ў сталовых эканоміях, дзе забіралі сродкі непасрэдна ў зборшчыкаў падаткаў «у кошт запазычанасці дзяржавы за службу». Спісы ўдзельнікаў і сумы выплат звычайна ўдакладняліся і зачыта аспрэчваліся абодвумя бакамі. Складанасці разлікам дадавала тое, што

⁶⁰ Падрабязней пра розныя канфедэрацыі гл.: Якубаў В. У. Берасцейская канфедэрацыя 1605—1608 // Вялікае Княства Літоўскага: Энцыклапедыя. Т. 3. С. 65—66; Якубаў В. У. Гарадзенская канфедэрацыя 1606—1608 // Тамсама. С. 156; Якубаў В. У. Гарадзенская канфедэрацыя 1609—1610 // Тамсама. С. 156—157.

⁶¹ Сагановіч Г. ВКЛ і вайсковыя канфедэрацыі 1612—1614 г. // Беларускі гістарычны агляд. Т. 15. 2008. Сш. 1—2 (28—29). С. 100—122.

⁶² Якубаў В. У. Гарадзенская канфедэрацыя 1609—1610... С. 156—157.

паводзіны канфедэратаў часта былі супрацьзаконнымі і суправаджаліся марадзёрствам, а камісары імкнуліся ўключыць страты ад гэтых дзеянняў у сумы разліку. Аднак перад разлікам і наступным спальваннем акта канфедэратаў яе ўдзельнікі заўсёды паспяхова дабіваліся ад караля даравання за злачынствы, якія яны здзейнілі ў рамках канфедэратаў⁶³. У судовых книгах Метрыкі ВКЛ, акрамя падзеі бунта Лісоўскага 1604 г., няма больш *аніводнага* афіцыйнага абвінавачання супраць жаўнеру ці канфедэрата «пры выкананні» дзяржаўнай службы, затое ёсць маса скаргаў насельніцтва з просьбамі выплаты ім кампенсацыі за страты, якія яны панеслі ў выніку злоўживання «рыцарства» і дэзерціраў на маршы і пастоі.

Канфіскацыі харчавання і грошай у цывільнага насельніцтва жаўнерамі і дэзерцірамі былі такія вялікія, што прыраўноўваліся да «апошняй кроплі ў чашы гнева Гасподняга»⁶⁴ і прыводзілі да часовай адмены розных падаткаў з жыхароў пацярпелых вёсак⁶⁵, старастваў і гарадоў. Так, напрыклад, у 1607 г. да вызваленых ад падаткаў арабаваных, выпаленых ворагам і марадзёрамі вёсак у Інфлянтах, на Русі і Падоллі з-за актыўнасці мясцовых канфедэратаў было далучана Берасце⁶⁶. Рабаўніцтвы ж, здзейсненыя палякамі і запарожскімі казакамі на тэрыторыі ВКЛ зімой 1602/1603 г., сталі прычынай адмовы паслоў ВКЛ абмяркоўваць падаткі і канстытуцыі да таго часу, пакуль банды польскіх і запарожскіх дэзерціраў не выйдуць з тэрыторыі Вялікага Княства. Паколькі гэтага не адбылося, то паслы ВКЛ сарвалі вальны сойм і выехалі з Krakawa⁶⁷.

Такім чынам, у пачатку XVII ст. адбывалася прыстасаванне сістэмы забеспечэння войска да ваенных умоваў, харектэрных для Новага часу: мінімалізавалася выкарыстанне феадальна-кліентальных механізмаў вярбоўкі і забеспечэння, на змену якіх прыходзілі наём жаўнераў і набыццё неабходных тавараў за грошы. Дзяржаўныя ўстановы былі абавязаныя клапаціца пра забяспечэнне войска і дапаможнага персаналу харчаваннем, зброяй, заробкамі і прэміяльнымі выплатамі, бралі на сябе кампенсацыю нанесеных стратаў. Забеспечэнне і рацыён жаўнераў базаваліся на традыцыйных формах і практыках, якія паступова прыстасоўваліся да патрэб еўрапейскага Новага часу і рэгіональных умоваў. Падчас інфлянцкіх кампаній 1600—1609 гг. адбыліся рост і ўніфікацыя заробкаў, сацыяльнага статусу польскіх і літоўскіх жаўнераў. Неўраджай і эпідэміі 1600—1603 гг., нічым не падмацаваныя абяцанні і тое, што фінансавая сістэма не была падрыхтаваная да працяглых выдаткаў, стварыла праблемы ў забеспечэнні войска, якое дзеянічала ў Інфлянтах, што, у сваю чаргу, стала прычынай стварэння першых вайсковых канфедэратаў у гісторыі ВКЛ.

⁶³ Якубаў В. У. Першыя канфедэратаў... С. 40.

⁶⁴ BCz. Rkps 99, nr 69 (інструкцыя Наваградскага ваяводства, 13 снежня 1602 г.).

⁶⁵ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1, спр. 293, арк. 175 (ліст Жыгімонта III Вазы да Льва Сапегі з Оршы, 18 лютага 1612 г.).

⁶⁶ Volumina constitutionum. T. II. Vol. 2. S. 368.

⁶⁷ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 288, арк. 389 (пратэстацыя паслоў ВКЛ, выдадзеная ў Krakave 3 сакавіка 1603 г.).